

NAGY JÓZSEF

A *Monarchia* munkacsoport tevékenysége*

A MDT 2007 november 30-i plenáris ülésén – Nagy József bevezetését követően – a *Monarchia* munkacsoport három tagja, Kaposi Márton, Acél Zsuzsanna és Sallay Géza Prof. ismertették előadásaikban a Dante-féle *Monarchia* kidolgozandó kommentárjával összefüggő kutatásaik első eredményeit.

1. Nagy József: „A *Monarchia* munkacsoport tevékenységének rövid ismertetése”

2005 június 24-én Sallay Géza Prof. („A *De Monarchiától a Színjátékig: a Monarchia* eszméje a *Színjátékban*” címmel) és Nagy József („Dante és Marsilius: a transzcendenciától az immanenciáig (*Monarchia; Defensor Pacis*)” címmel) tartottak *Monarchia*-témában előadást a MDT plenáris ülésén. Nagy József ott elhangzott előadása egy nagyobb terjedelmű (korábbi verziójában olaszul és magyarul publikált) tanulmány kivonata volt; e tanulmány végső és teljes változata, melyet a *Dante füzetek* 1. (2006/1) száma közölt, nem jöhetett volna létre Sallay Géza Prof. valamint Maurizio Malaguti (Bolognai Egyetem) nagylelkű segítségével nélkül. E helyen is szeretném köszönetemet kifejezni mindkettőjüknek.

Jelen plenáris ülésig összesen két *Monarchia*-szekció ülés volt, amelyeken a munkacsoport tagjain kívül (Sallay Géza Prof., Acél Zsuzsanna, Szabó Tibor, Kaposi Márton, Nagy József) támogató MDT-tagok is jelen voltak. Az első *Monarchia*-munkacsoport ülés 2006 X. 13-án volt: ezen általános filológiai és metodológiai kérdésekről folytattunk eszmecsereket. A második *Monarchia*-munkacsoport ülés 2007 II. 23-án lett megtartva: ezen – egyebek mellett – Szabó Tibor bemutatta a Federico Sanguineti által fordított és kommentált, a milánói Garzanti által (az 1985-ös ill. 1999-es kiadásokat követően) 2006-ban javított változatban publikált

* A MDT 2007 november 30-i ülésén elhangzottak összegzése.

Monarchia-kiadást, kiemelve az – újabban Palma di Cesnola mellett – Sanguineti által is részletesen vizsgált *datálási* problémát, hogy t.i. Dante a *Monarchiát* a *Színjáték Paradicsom*-részét megelőzően, azzal párhuzamosan, vagy esetleg azt követően írta meg. A *Monarchia* I. könyvének 12. fejezete 2. bekezdésében olvasható: „sicut in Paradiso *Comedie iam dixi*”. Az 1965-ös Ricci-kiadás¹ (mely az 1979-es Nardi-kiadásig² meghatározó jelentőségű volt) előtt e mondat nem szerepelt a *Monarchia*-kiadásokban, így az 1962-es Sallay-féle magyar fordításban sem (amelynek egyébként magyarországi előzménye az 1921-es Balanyi-fordítás). Szóba került többek között a Konstantinuszi Adománylevéllel összefüggésben Dante által hangsúlyozott *kettős bűnbeesés* tézise, amelynek részletes vizsgálata (a Dante és Egidio Romano közti konvergenciák és divergenciák elemzésével együtt) fontos kiindulópontja kell legyen a magyar *Monarchia*-kommentárnak. Említésre kerültek fordítási problémák is, pl. Szabó Tibor rámutatott: a *cupidigia/cupiditas* fordítása problematikus (t.i. a „mohóság” ill. a „kapzsiság” nem fedi tökéletesen a dantei fogalmat).

Technikai eredmények: Nagy József a *Monarchia* magyar kommentárja kidolgozásának előkészítéseként pontokba szedte Bruno Nardi *Monarchia*-interpretációjának (bevezetésének³ és kommentárjának) kulcsfontosságú témáit, továbbá az 1962-es *DÖM*-kiadás⁴ alapján elkészítette és a munkacsoport tagjainak, valamint Mátyus Norbertnek (az említett tematikával együtt) elküldte a *Monarchia* magyar fordításának elektronikus verzióját.

A *Monarchia*-munkacsoport tagjai a tervek szerint külön-külön írnak majd (később egybe-szerkesztendő) bevezető tanulmányokat.

¹ Dante, *Monarchia* (a cura di Pier Giorgio Ricci), Mondadori, Milano 1965.

² Dante, *Monarchia* (Introduzione e a cura di Bruno Nardi), in: Dante, *Opere minori* (a cura di Pier Vincenzo Mengaldo), Tomo II, R. Ricciardi, Milano-Napoli 1979, 281-503.o.

³ B. Nardi, „Dante e il «buon Barbarossa», ossia introduzione alla «Monarchia» di Dante”, in: Dante, *Opere minori*, i.k., 241-279.o.

⁴ Dante, *Az egyeduralom* (ford.: Sallay Géza), in: *Dante összes művei* (szerk.: Kardos Tibor), Magyar Helikon, Budapest 1965, 403-476.o.

A mai plenáris ülésen elhangzó (és remélhetőleg tanulmányokként is megjelenő) előadások jelzésszerűen utalnak néhány, a majdani *Monarchia*-bevezetésben ill. kommentárban szereplő témakörre. Nagy József kontribúciója e tekintetben – a Dante-Marsilius összevetésén túl – Hans Kelsen jogpozitivistá bölcsele 1905-ös *Monarchia*-tanulmánya⁵ aktualitásának szemléltetése, Dante politikafilozófiája *jogelméleti* előfeltevéseinek rekonstrukciója végett.

2. Kaposi Márton: „Dante *Monarchiájának* eszmei forrásai”

A *Monarchia* előzményei vizsgálatának keretein belül kiemelendő, hogy az V. sz-ban I. Gelasius Pápa, a VI. sz-ban pedig I. Justinianus Császár (a cezaropapizmus fő képviselője) egyaránt – bár egymástól eltérő érvelések alapján – az egyházi és a világi hatalom egyenrangúságának tézisért hangsúlyozták: ennek függvényében bizonyos kérdésekben a császár alárendelődik a pápának, és viszont. A *Monarchia* megírásának kontextusában rendkívüli fontosak XXII. János Pápa (1316-1334 között egyházfő) teológiai-politikai vitákban megfogalmazódó tézisei, melyekben az egyházi hatalomnak (a világi hatalom rovására történő) kiterjesztése mellett érvelt.

Szövegek intertextuális jelenléte a *Monarchiában*: Arisztotelésztől a *Nikomakhoszi Etika* és a *Politika* azonosítható azon dantei kitételekben, melyek szerint az állam létrehozásának és fenntartásának végső célja az emberiség boldogsága. Az Arisztotelész *Metafizikájára* (valamint Anzelm tanaira) való utalás az egység és tökéletesség összefüggésére vonatkozó dantei elgondolásokban azonosítható. A tökéletesség mértéke az egység mértéke: ebből vezethetők le pl. az *egyeduralom* szükségességére vonatkozó tézisek. Rejtett arisztotelészi intertextusok (*Politika* ill. *Athéni Alkotmány*) érhetők tetten a dantei tézisben, miszerint az ember természetéhez tartozik az állam-alkotás. Ágoston-helyekből (*De civitate Dei; A keresztény vallásról*) vezeti le Dante saját, a földi világ jelentőségét hangsúlyozó tételét. Aquinói Tamás-helyek: az

⁵ Olasz kiadás: Hans Kelsen, *La teoria dello stato in Dante*, Massimiliano Boni, Bologna 1974.

arisztotelészi nézetek mellett ontikus-skolasztikus kategóriákat emel át Dante Tamástól (s mindezt a neotomista Gilson elemezte részletesen).

A *Monarchia* kardinális kérdései: (a.) az állam természetessége, ergo jogossága, valamint (b.) a potencialitás-aktualitás témája, arra kielezve, hogy az evilági államban miképpen lehet előkészíteni a túlvilági üdvözülést. Dante alap-álláspontja: a császár feladata a béke létrehozása és fenntartása; a háború (pl. az eretnekek ellen) csak végső esetben alkalmazandó; Dante elítéli a háború-szítást. (c.) A bűnbe esés és a megtisztulás alapján véve egyéni akarat kérdése, de az államnak a megtisztulás elősegítésében szerepet kell vállalnia.

3. Acél Zsuzsanna: „Rex és Imperator a *Monarchiában*”

Acél előadásában a „rex” ill. az „imperator” kifejezések gyakoriságát és funkcióját vizsgálja a *Monarchia*, s másodlagosan más dantei művek szövegében. A *Monarchia* II. könyvében a „rex”, míg a III. könyvben az „imperator” kifejezés szerepel; az I. könyvben mindkettő előfordul. A *Monarchia*-ból (és más kortárs politikai értekezésekből) elvileg levezethető, hogy a „király” akkor válhat „imperator”-rá, ha az ismert világot képes meghódítani. A király tehát valamely kisebb terület uralkodója, bár egy kisebb egység nem szükségszerűen királyság.

A *Vita nuova*-ban és a *De vulgari eloquentia*-ban nincs utalás „rex”-re ill. „imperator”-ra, ellenben sok ilyen utalás van a *Convivio*-ban. *Convivio* IV. traktátus, IV/1: Isten adja a római uralkodónak az uralkodói jogot; a *Monarchia*-ban az uralkodójogot a természet adja. Az „imperator” eredeti jelentése: katonai győztes. A köztársasági korszakban lett presztízs-kérdés az „imperator”. „Monarcha”: magában foglalja a három (törvényhozó, végrehajtó, ellenőrző) hatalmi funkciót, valamint az „imperator” és a „rex” alakját/funkcióját. A *Convivio* I. traktátusában még nincs utalás az „imperator”-ra; a II. traktátusban Krisztussal és a filozófusokkal összefüggésben említi Dante az „imperator”-t, egy bizonyos szöveghelyen maga Krisztus is *imperator*. A III. traktátusban az „imperatrice” a filozófia. A IV. traktátustól kezdve nem szerepel a szövegben az „imperatrice”, vagyis a filozófia.

„Király”: idő-térbeli kategória; „imperator”: időtlen, abban az értelemben, hogy amíg a földi világ létezik, szükség van *imperator*-ra. Ahhoz, hogy valaki *imperator* legyen, a Dante-korabeli elvárásoknak megfelelően pápai koronázás szükséges; ez utóbbi maga Dante szerint elvileg nem, de végeredményben mégiscsak nélkülözhetetlen.

4. Sallay Géza: „Újabb *Monarchia*-kutatások”

Sallay Prof. Acél Zs. fenti konklúziójával egyetért, kiegészítve azzal, hogy minderre a *Paradicsom* VI-ban is van utalás.

B. Nardi szerint a *Színjáték* és a *Monarchia* között ideológiai törés van. A Walter Mauro-féle interpretáció⁶ szerint a *Monarchia* zárógondolatában szereplő, az egyházi és a világi hatalom együttműködésére vonatkozó, olasz fordításban „in qualche modo”⁷ (régebbi olasz fordításban „co tal modo”) nem bizonytalanságot fejez ki, vagyis – Nardi véleményétől eltérően – az említett értelemben nincs törés. Petrocchi *Monarchia*-értelmezésében⁸ nagy hangsúlyt kap, hogy mivel mindkét hatalom isteni eredetű, e kettő közt kizárólag mellérendeltségi viszony lehetséges: a „co tal modo” is a két hatalom közti, említett együttműködésre és egymás mellérendeltségre vonatkozik.

A *Monarchia* datálásával kapcsolatban az újabb (pl. a Petrocchi-féle) interpretációk hajlanak az 1317-es datálásra: e hipotézis alapján a *Paradicsommal* való foglalkozás és a *Monarchia* megírása párhuzamosan történt. Fontos szem előtt tartani, hogy a *Monarchia* (a *Convivio*-tól eltérően) befejezett mű, továbbá a *Monarchia* eszméjének kiteljesedése a *Commedia*, vagyis – erősíti meg Sallay – : a *Színjáték* és a *Monarchia* közt semmilyen értelemben nincs törés.

Dante átveszi az Averroes-féle *intellectus possibilis*-t; e vonatkozásban az jelent problémát, hogy Averroes elvileg kizárja a lélek halhatatlanságát. W. Mauro e kérdéskörrel kapcsolatos álláspontjától eltérően Sallay szerint Dante Tamáson kívül másokon

⁶ W. Mauro, *Invito alla lettura di Dante Alighieri*, Mursia, Milano [1990] 1995.

⁷ Dante, *Monarchia*, in: Dante, *Opere minori*, i.k., 503.o.

⁸ Giorgio Petrocchi, *Vita di Dante*, Laterza, Bari [1983] 1997.

(pl. Gioacchino da Fiore-n, San Bonaventura-n, San Bernardo-n) keresztül is átvehetett hit-alapú, nem pedig észérvekkel megalapozott Averroes-i nézeteket.

A magyar *Monarchia*-kommentár kidolgozásakor fontos a *Convivio* és a *Monarchia* viszonyának tisztázása, t.i. más a „császárság”-koncepció a *Convivio*-ban, mint a *Monarchia*-ban. A *Monarchia*-ban Dante eltávolodik a kontingens és konkrét történeti eseményektől: a *Színjáték* profetikus hangvételében nyilatkozik a monarchiáról.